

A kölcsönzői szabadpolcokról

(Az alábbi írás hosszabb tanulmány részlete. »A Könyvtáros« szerkesztősége nem mindenben ért egyet a cikkel. Vitaindító anyagként közli. Kéri a könyvtárosokat, szóljanak hozzá.)

I.

Mikor a Szegedi Egyetemi Könyvtár — mely mint ismeretes igen nagyméretű »köz-könyvtári« funkciót tölt be — bevezette a kölcsönzésnél is a szabadpolcot (az olvasótermi kézikönyvtárban már 1951 eleje óta szabadpolc van), ezt nem azért tette, mintha, kuriózumként egy könyvtári hagyományt akart volna felmelegíteni és újra »divatba hozni«. A szabadpolcos kölcsönzési módszert maga az élet, a könyvtár szükségletei, az immár egyre alaposabban megismert szovjet könyvtári gyakorlat szülték. Az előttünk álló konkrét kölcsönzési feladatok megoldásában azonban nem kis mértékben segítette bennünket a könyvtári gyakorlat e haladó hagyományának kritikai tanulmányozása és felhasználása.

A szabadpolcos kölcsönzési módszert elsősorban azon olvasóinknak szántuk, akik nem meghatározott (és nem »határidős«) céllal és feladatokkal jönnek a könyvtárba, hanem — örvendetes módon — a kultúrforradalom hullámai sodorták be őket. — A »kultúrforradalom hullámai« között természetesen szerepel a könyvtár propagandája is. — Ezek az olvasók rendszerint a múltban vagy kevés, vagy pedig csak selejtes irodalomhoz juthattak (pl. ponyvákhoz, »limonádékhoz« stb.), érdeklődésüknek még nincs meghatározott iránya. Mind a tájékoztató szolgálatunk, mind pedig a kölcsönző csoport dolgozóit azt tapasztaltuk, hogy az ilyen olvasókat a legnehezebb irányítani — míg az egyetemi hallgatók, a tanszemélyzet tagjai és általában a konkrét feladatokkal érkező látogatók szívesen veszik a könyvtáros segítségét. Ennek a látszólag ellentmondó jelenségnek azonban megvannak az okai.

Ezek közül csak néhányat sorolunk fel: az említett olvasók egy része *szégyenli* tájékozatlanságát és nemcsak tartózkodik a kérdezősködéstől — de ha a könyvtáros kezdeményez beszélgetést, azt is igyekszik elhárítani. Akad olyan olvasó is — főleg a kevésbé öntudatos rétegek között — aki *nem bízik* a könyvtáros ajánlásában, vagy aki *szabadságát érzi megcsönkítva*, ha a könyvtáros valamilyen művet ajánl neki.

Egyszóval, azt tapasztaltuk, hogy a *direkt* foglalkozás egymagában nem kielégítő és nem eredményes az ilyen olvasók

esetében — a nagy kölcsönzési forgalom mellett természetesen a lehetősége is igen korlátozott.

A katalógushálózat ami egyébként a kölcsönzői munka fő támasza — éppen ezeknél az olvasóknál még nem nyújtja azt a közvetelt ajánlási módot, ami egyúttal áthidalja az olvasó és a kölcsönző könyvtáros közötti kezdeti távolságot is. A kölcsönzői szabadpolc volt a legalkalmasabb eszköz arra, hogy az olvasók említett részét *közelebb hozza a könyvtárhoz* azáltal, hogy *közel hozza a könyvhöz*. Ugyanis a könyvtár nem olvasók és tárgyak (könyvek) egymáshoz való viszonyát jelenti bizonyos technikai eszközök (katalógusok, mutatók, táblázatok stb.) közbejöttével, — hanem *emberek egymáshoz való viszonyát egy cél, a szocializmus építésének megvalósítása érdekében*. Ez a célt szolgálja a könyvtár minden eszköze, első helyen a könyv is, mely *emberek között* (könyvtáros és olvasó) és *közvetelt* (olvasó és író) viszonyban keresztül válik élő, anyagi erővé. Ha a könyvtár helyét nem ebből a szempontból kiindulva határozzuk meg, hanem emberek — és tegyük hozzá: szocializmust építő emberek — viszonyát látjuk a könyvtár minden megnyilvánulásában, akkor a könyvtárat fetiszizáló elmélet — és természetesen gyakorlat — ingoványos talajára juthatunk.

II.

A Szegedi Egyetemi Könyvtár, a kölcsönzőhelyiség alkalmas részén felállított polcokon, kezdetben azokat a műveket helyezte el, melyeket az olvasók leginkább kerestek (magyar, szovjet és egyéb külföldi klasszikusokat), elsősorban azért, hogy a rohamosan megnövekedett kölcsönzési forgalmat a rendelkezésre álló munkaerővel fedezni tudja. A gyakorlat azt mutatta, hogy a raktári szolgáltaiban egy teljes munkaerő felszabadult és a kölcsönzői csoport adminisztratív munkája is csökkent, mert a kériolapok raktárbaküldése a szabadpolcokról kölcsönzött könyvek esetében kiesett. Ezzel időt nyertünk az olvasókkal való alaposabb foglalkozásra anélkül, hogy a kölcsönzői szolgálatot a megnövekedett kölcsönzés arányában új mun-

kaerőkkel gyarapítottuk volna. Természetesen a magas irodalmi értékű művek szabadpolcra helyezése is jelentett — lényegében hasznos — ajánló tevékenységet, de a könyvtár — elsősorban az itt szerelt tapasztalatok alapján — ennél tovább ment. Az említett művek mellé, a kölcsönzői szabadpolcra helyezte azokat az ugyancsak magas irodalmi értékű műveket, melyeknek minél tömegesebb olvasását a szocializmus építése szempontjából elsősorban és az adott időszakban kívánatosnak tartotta.

A kölcsönző csoport egy dolgozója a szabadpolcoknál »kölcsönzői referencemunkát végez, beszélget a látogatókkal a polcokon lévő könyvekről, segít a választásban. E munka kapcsán megismer számos új olvasót, véleményét és kívánságát. Nem kell külön hangsúlyoznunk, hogy egy könyvet sokkal meggyőzőbben és hatásosabban ajánlhatunk, ha a könyv az olvasó előtt van és a könyvtáros alkalmasint megmutatja a legérdekesebb, az olvasót legjobban megkapó részeket. A kölcsönzőszolgálat tehát két munkanemre oszlik: a technikai, adminisztratív részre és a tulajdonképpeni kölcsönző-könyvtárosi munkára. A könyvtár kölcsönző csoportjának négy dolgozója van, akik váltott munkaidővel dolgoznak, úgy, hogy a legfőrgalmasabb napokban három könyvtáros van jelen a kölcsönzésnél. (1953. első negyedében a kölcsönzés napi átlaga 160 személy.)

A kölcsönzői referencemunkát a csoport vezetője végzi. A másik két dolgozó a kölcsönzés technikai és adminisztratív teendőit bonyolítja le — egyikük kiadja, másikuk visszaszavezi a könyveket és természetesen ők is beszélgetnek az olvasókkal, amennyiben ez nem lassítja a kölcsönzés menetét. Mert — elsősorban — a szovjet könyvtári gyakorlat példáján okulva igen fontosnak tartjuk, hogy az olvasók ne várokozzanak, a kölcsönzés ne vegyen el feleslegesen idejükből. A kölcsönzői szabadpolc egyébként ezen a téren is lényegesen megjavította munkánkat: az átlag 20–25 perces várakozási időt 8 percre csökkenttük. Ez természetes is, mert a könyv útja a kölcsönzési szabadpolctól a kölcsönzésig lényegesen rövidebb, mint a raktárból a kölcsönzésig. (Ezt a következő példával illusztrálhatjuk legszemléletesebben: a kölcsönzői szabadpolcra a kölcsönzésig 100 könyv 300 méter utat tesz meg. A raktárból a kölcsönzésig ugyancsak 100 könyv 5 kilométert. Tehát már 100 könyv esetében több mint négy és fél kilométer utat megtakarítottunk. Egy nap alatt a kölcsönzői szabadpolc 10» könyvkilométer« megtakarítást jelent. T. i. a kölcsönzés 70 százaléka történik szabadpolcra. Az 1953. év első negyedében összesen 850 kilométert takarítottunk meg.)

Természetesen a szabadpolc nem jelenti

a kölcsönzői csoport munkaterületén az anarchiát, nem jelenti a könyvnek, a nép vagyonának szabad prédáját sem. A könyvtárak speciális adottságaiknak megfelelően kell, hogy megszervezzék a könyvlopás elleni óvintézkedéseket, a kölcsönzői szabadpolc helyiség forgalmát stb.

III.

Felvethetné valaki mindezek után a kérdést, hogy vajjon a kölcsönzői szabadpolc alkalmazása mellett szükség van-e olvasói katalógusokra?

Már fentebb utaltunk arra, hogy a kezdő olvasó a katalógus használatát csak úgy sajátíthatja el valóban, ha először a könyvet közvetlen személyes tapasztalatai alapján megismeri. (A könyv »megismerésének« gondolunk a címlapnak, a vezéjének általános felépítésére, a különböző könyvtári jelzetek elhelyezésére stb. Tehát arra a minimális ismeretre, mely »elővé« teszi a katalóguslapok címleírásait.) Ebből is világos, hogy a katalógusok ismeretét szükségesnek tartjuk. Szükségesnek tartjuk azért is, mert szilárd meggyőződésünk — és közvetlen tapasztalatunk —, hogy a »ma kezdő« olvasója, aki az átkos mult hibájából alapvető műveltségbeli hiányokkal jön a könyvtárba, a megfelelő könyvtári fogadatláson és nevelésen keresztül a holnap szakemberévé, a műszaki, a tudományos irodalom olvasójává válhat. Ezt az irodalmat természetesen igen kis mértékben találhatja meg a szabadpolcon. Mert újból hangsúlyozzuk, a kölcsönzői szabadpolcnak — amellett, hogy ajánló és irányító jellegű — mozgósító erejének is kell lennie. Reflektor a kölcsönzői szabadpolc, mely mindig a könyvtár olvasóinak legszélesebb tömegeit érintő, a szocializmus építésének legfontosabb feladataira világít. Nem valamiféle megkövesedett könyvtári kategória, nem egy különügyemény, hanem a könyvtár egész állományának rugalmas része.

IV.

A szovjet könyvtári gyakorlatban a közkedvelő könyvkiállítások — ahol az olvasó nemcsak szemlélheti, hanem kézbeveheti és kölcsönözheti is a könyveket — és bizonyos mértékig a könyvmutatók tapasztalatait használtuk fel elsősorban az ajánló kölcsönzői szabadpolc rendszerének fejlesztésénél. Ugyanis az említett könyvkiállítások lényegében tematikus csoportolásban közközre (és nemcsak »közszemlére«) bocsátott könyvek. Céljuk az olvasó figyelmének felhívása a legaktuálisabb kérdés válogatott irodalmára. (Ilyen kiállítások már itt-ott a magyar könyvtári gyakorlatban is jelentkeznek, a budapesti Gorkij könyvtárban pedig közvetlenül is megis-

merhetjük — szinte minden kiállítása alkalmával — ezt a hatásos olvasószolgálati módszert.)

A Szegedi Egyetemi Könyvtár kölcsönzői szabadpolcán is külön, feltűnő módon — gyakran feliratok kíséretében — helyezzük el a napirenden lévő kérdés irodalmát, te-

hát nem osztjuk be a cutterbe. Ezzel is hangsúlyozzuk jelentőségét. És lényegesen növeli az ilyen tematikus kiállítások hatását az tény, hogy az olvasó a könyveket a kölcsönzői szabadpolc keretében találja.

SZEKERES PAL és BODAI PAL

¹ A Szegedi Egyetemi Könyvtár gyökeres átszervezésével (1950 végén) megnyitlak a kaput a »város közönsége« előtt. Szeged dolgozóinak könyvtári ellátását ugyanis a város többi könyvtára akkor még nem tudta, az egyetemi könyvtár pedig addig nem akarta — biztosítani. Az üzemi dolgozók — elsősorban szakmunkások —, műszaki értelmiségiek, pedagógusok stb. mellett magyszámú általános iskolást fogadott be a könyvtár, tekintve, hogy e legáltalabb nemzedék könyvtári viszonyai voltak a legrendezelenebbek és legmostohábbak. Rövid idő alatt több mint ötszáz iskolásgyerek iratkozott be — és ezeket csak idén januárban irányíthatuk át az ifjúsági kölcsönzésre berendezkedett járási könyvtárba.

² »Kezdő« olvasó kifejezés alatt nem a legifjabb nemzedéket értjük: a gyermek- és ifjúsági könyvtáraknak ugyanis sajátos problémáik és sajátos megoldási módjaik vannak ezen a téren is.

H O Z Z Á S Z Ó L Á S O K

AZ ÚJ KÖLCSÖNZÉSI ELJÁRÁSHOZ

Györi György, a Szabó Ervin Könyvtár 13. sz. fiókjának vezetője az Országos Széchényi Könyvtár Módszertani Osztályához intézett levelében tüzetesen bírálta »A Könyvtáros« februári számának »Új kölcsönzési eljárás« c. módszertani cikkét. Levele bírálatainak leglényegesebb részeit az alábbiakban közöljük:

»... a könyvtári adminisztráció s mindenféle nyilvántartás egy célt kell, hogy szolgáljon: t. i., hogy megkönnyítse a kölcsönzés mechanizmusát azért, hogy a könyvtáros teljes figyelmével, minden gondolatával, minden szavával az olvasóért, a jó olvastatásért, a művek megvitatásáért, stb. dolgozhasson. A jelek azonban azt mutatják, hogy az egyre bonyolultabbá váló kölcsönzési módszerek ezt figyelmen kívül hagyják.«

»A 100 olvasóval rendelkező könyvtárak részére kidolgozott eljárást teljesen jónak tartom.

A 100—500 olvasóval rendelkező könyvtárak részére kidolgozott eljárás is jó, kivéve néhány dolgot.«

»... hiba, hogy 500 olvasón felül minden könyvtárat egy (módszertani) kalap alá sorolnak. Pedig óriási különbség van egy 1000—1200 olvasót számláló könyvtár és egy 4000—6000 olvasóval rendelkező kerületi vagy megyei könyvtár között...«

»A kétkartonos kölcsönzési módszer teljes egészében rossz.«

»... a könyvkártyák betűrendes nyilvántartása fárasztó, kimerítő dolog, hiszen minden könyvtáros tudja, hogy a számszerű nyilvántartás gyors, pontosabb, gon-

dolkodásmentesen végezhető. Ezért vezetjük be a betűrendi jelet is.«

»... mi az előnye ennek az egész nehézkés, szerintünk használhatatlan rendszernek?»

A cikk szerint: »Ezeknek a könyvtáraknak már feleletet kell adniok arra is, hogy egy-egy könyv kinél van és mikor kerül vissza a könyvtárba.« Csak hogy a gyakorlatban ennek semmi jelentősége nincs. Például: a könyv nincs bent. Megmondom az olvasónak, hogy március 21-én jár le s az 1876-os olvasónál van. Mit érünk ezzel? Lehet, hogy az 1876-os olvasó még aznap délután visszahozza a könyvet, lehet, hogy késni fog és csak április 10-én hozza vissza. A felvilágosított olvasó tehát jelentkezik március 21-én, a kért könyv azonban még mindig nincs bent.«

»Sokkal jobb ennél a Szabó Ervin Könyvtár előjegyzési módszere!«

Továbbá a cikk szerint: »... különféle olvasórétegek érdeklődését lemérhetjük bizonyos könyvekkel szemben... stb.« Hogyan mérhetjük le e módszer szerint az »olvasórétegek« érdeklődését? S »egyes könyvek« iránti érdeklődést még egy 30.000 kötetes könyvtár könyvtárosa (népkönyvtárról beszélnek) is fejből meg tudja határozni.

»Gondolom, a tasakot papírtakarékosság miatt vették el. Az egymás után betelőd személyi lapok és pótlapok azonban több papírt fognak igényelni, mint a tasakok.«

»Kétkartonos kölcsönzés esetén az aznap visszahozott könyveket aznap nem, csak másnap rakják el, minthogy kölcsönzés közben nincs idejük a könyvkártyákat 3—4 vagy 6 helyről kikeresni. Tehát: a vissza-